

Відгук

доктора педагогічних наук, професора Житомирського державного університету імені Івана Франка Дубасенюк О.А. на дисертацію Султанової Л.Ю. на тему «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу», представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04- "Теорія і методика професійної освіти»

Актуальність дослідження. В умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів особливого значення набуває якісна національна вища освіта, яка має формувати фахівця, як людину культури, спроможну до постійного особистісного та професійного зростання впродовж життя. Важливість полікультурної освіти майбутнього викладача зумовлюється відкритістю, автономією закладів вищої освіти, академічною мобільністю, що є визначальним у досягненні європейського рівня освіти в Україні, а також зростанням кількості іноземних студентів в університетах, академіях, інститутах та підвищення їх міжнародної академічної мобільності. Виникає потреба у модернізації теоретико-методичних засад підготовки науково-педагогічних кадрів, які спроможні здійснювати полікультурну освіту. Велике значення набуває діалог різноманітних культур, відкриваються адміністративні кордони держав і важливою стає культурна своєрідність різних народів. Завдяки сучасним електронним засобам можливий розвиток «відкритого суспільства», розширюються межі спілкування, зростає роль гуманітарного знання, зокрема полікультурної освіти у закладах вищої освіти.

Дисертаційна робота структурована, логічно побудована, складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, шести розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел.

Дисертаційна робота має безумовну **наукову новизну і теоретичну значущість** одержаних результатів дослідження, які полягають у тому, що:

-вперше цілісно досліджено процес полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти обґрунтовано положення щодо взаємозумовленості аксіологічного, культурологічного, інтердисциплінарного та компетентнісного методологічних підходів у полікультурній освіті; розроблено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що охоплює методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки; обґрунтовано компоненти (ціннісно-мотиваційний, особистісно-поведінковий, когнітивний, операційний), критерії (система ціннісних орієнтацій, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні уміння та навички, необхідні для успішної майбутньої професійної діяльності) та рівні (індиферентний, особистісно-усвідомлюваний, ціннісно-значущий) полікультурної компетентності; охарактеризовано етапи формування полікультурної компетентності (несвідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної компетентності, несвідомої полікультурної компетентності); розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс щодо формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти;

-уточнено зміст понять «культура», «освіта», «людина культури», «полікультурна освіта», «майбутній викладач закладу вищої освіти», «полікультурна компетентність майбутнього викладача».

У **першому розділі** обґрунтовано теоретичні засади полікультурної освіти, проаналізовано базові поняття дослідження. До них віднесено такі поняття: культура, освіта, полікультурна освіта, людина культури, майбутній викладач закладу вищої освіти. Базові поняття розглянуто за допомогою методу інтерпретації на основі глибокого вивчення наукової літератури з філософії, соціології, психології, педагогіки. Здобувач досліджує культуру як

феномен у контексті простору і часу у вигляді певного життєвого простору, середовища, частиною якого є реальна людина. Виокремлено аспект ціннісного освоєння світу культури. Доведено, що поняття «освіта» у контексті полікультурної освіти є одним із феноменів культури й являє сукупність чотирьох складників: освіта як цінність, процес, результат і система. Дисертант зазначає, що поняття «людина культури» характеризує новий тип особистості майбутнього викладача, яка усвідомлює себе носієм культури (здатна до самовизначення у соціокультурному просторі), толерантна та відкрита до сприйняття інших культур і, ураховуючи професійне спрямування, - здатна до взаємодії з представниками різних культур у межах освітнього процесу, тобто особистість, спроможна не тільки до інтеграції нового досвіду у свою культурну систему, але й до трансляції цінностей своєї культурної системи в соціумі. Полікультурну освіту майбутнього викладача здобувачем розглянуто як компонент вищої освіти, спрямований на формування особистості майбутнього викладача закладу вищої освіти як людини культури, здатної до професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства. Дисертант підкреслює, що майбутнім викладачам закладу вищої освіти відповідно до законодавства України у галузі вищої освіти можуть бути здобувані другого (магістерського) та/або третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти.

У **другому розділі** Л.Ю. Султановою проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід полікультурної освіти, зокрема схарактеризовано моделі інтеграції громадян засобами полікультурної освіти в США, Канаді, у таких країнах Західної Європи, як Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка. Крім того досліджено сучасний стан полікультурної освіти в Україні. Все це дало змогу здобувачеві виокремити певні соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти: перехід людства до постіндустріального (інформаційного) суспільства, глобалізаційні та

імміграційні процеси. Також охарактеризована соціокультурна функція університетів як основа полікультурної освіти майбутнього викладача.

На основі вивчення зарубіжного досвіду та різних позицій учених здобувач стверджує, що університет є мікросоціумом з культурними традиціями. При цьому його функцію зарубіжні вчені вбачають як у професійній підготовці, так і у формуванні життєвих орієнтирів, наукового світосприйняття, у продукуванні гуманітарного знання, розвитку культури, інтелекту і духовності.

У **третьому розділі** дисертантом обгрунтовано методологічні засади, зокрема розглянута сучасна парадигма постнекласичної науки як методологічна основа полікультурної освіти майбутніх викладачів. Саме визначена парадигма спричинила розвиток у гуманітарних науках нових напрямів дослідження. Пріоритетними стали дослідження культури, людини і суспільства у їх взаємозв'язку. Особливістю такої парадигми є форм) вання загальнонаукової картини світу як цілісної системи наукових уявлень про людину і суспільство з урахуванням виявлених закономірностей полікультурної освіти, таких як: паралельного цілеспрямованою та стихійного впливу на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; моделювання полікультурної освіти; змісту полікультурної освіти; особистісних якостей майбутнього викладача. Л.Ю. Султановою охарактеризовано методологічні підходи до полікультурної освіти у визначеному напрямі: аксіологічний, культурологічний, інтердисциплінарний та компетентнісний. Аксіологічний підхід дає можливість розглядати майбутнього викладача як особистість зі сформованою системою цінностей, культурологічний зумовлює спрямованість дослідження в контекст культури, як пріоритетного підходу в освіті, інтердисциплінарний - передбачає включення у полікультурну освіту системи знань з суміжних дисциплін, компетентнісний - постає як умова оновлення змісту вищої освіти й навчальних технологій та потреби інтеграції до світового освітнього простору.

Концепція полікультурної освіти, з погляду автора, ґрунтується на теорії постіндустріального суспільства і філософських положень щодо: сучасної парадигми постнекласичної науки; ролі освіти в постіндустріальному суспільстві, впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів; використання методу інтерпретації як однієї з фундаментальних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта для визначення базових понять дослідження. Її підґрунтя складають ідеї класичного біхевіоризму та необіхевіоризму для пояснення механізму формування особистості майбутнього викладача як людини культури, здатної швидко реагувати на сучасні зміни. Методологічні засади постають підґрунтям структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

У **четвертому розділі** здобувачем проаналізовано концептуальні засади формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Розроблено та обґрунтовано відповідні структурно-функціональну модель, яка є сукупністю взаємопов'язаних методологічного, змістово-процесуального та критеріально-діагностувального блоків. Структуру полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти визначено як сукупність стійких зв'язків між особистісним і професійним складниками. Особистісний складник представлено ціннісно-мотиваційним та особистісно-поведінковим компонентом. Професійний складник полікультурної компетентності вміщує когнітивний та операційний компоненти полікультурної компетентності. Відповідно до структури було визначено критерії полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти: система ціннісних орієнтацій, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні вміння та навички, необхідні для успішного виконання діяльності, пов'язаної з полікультурною освітою. На основі виділених критеріїв виокремлено рівні полікультурної компетентності: індиферентний.

особистісно-усвідомлюваний, ціннісно-значущий.

Розроблену модель полікультурної освіти реалізовано впродовж чотирьох етапів: несвідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної компетентності, несвідомої полікультурної компетентності. Як наслідок, майбутні викладачі набули необхідної компетентності, що передбачало оволодіння ними вміннями оперувати теоретичними знаннями у визначеній сфері та навичками міжкультурної взаємодії, розвиток критичного мислення. Поетапне впровадження моделі сприяло досягненню мсти полікультурної освіти. Результатом полікультурної освіти є сформована полікультурна компетентність майбутнього викладача закладу вищої освіти.

У **п'ятому розділі** обґрунтовано методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Здійснено відбір і структурування необхідного змісту полікультурної освіти відповідно до освітньої програми підготовки магістрів. У нормативні навчальні дисципліни («Філософія освіти», «Педагогіка вищої інколи», «Психологія вищої школи», «Порівняльна педагогіка») включено теми з полікультурної освіти. Дисертантом розроблено спеціальний курс «Полікультурна освіта викладача закладу вищої освіти» (розрахований на 36 годин), який охоплює три змістові модулі: 1) «Методологічні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»; 2) «Теоретичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»; 3) «Полікультурна компетентність викладача закладу вищої освіти».

Здобувачем запропоновано форми і методи організації полікультурної освіти. Традиційні форми організації полікультурної освіти (навчальні заняття, самостійна робота, контрольні заходи) ефективно поєднувалися з інтерактивними формами (тренінг, баркемп, ділова гра, дискусія з використанням медійних засобів навчання, вебінар тощо). Для прикладу, автором розроблено тренінг із розвитку критичного мислення; інформаційну

лекцію на тему «Структура полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти»; інтерактивну форму неформальної зустрічі (Bar Camp), присвячену аналізу результатів діагностування; план проведення засідання дискусійного клубу з теми «Вплив суспільства на формування толерантності і ціннісних орієнтирів»; ділову гру «Мотиватор», спрямовану на мотивацію майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти підвищувати рівень полікультурної компетентності; два вебінари з тем «Моделювання процесу полікультурної освіти» і «Комунікація як засіб міжкультурної взаємодії».

Ефективність полікультурної освіти забезпечують, з погляду дисертанта, і такі методи та прийоми: організація освітнього процесу: стимулювання і мотивація навчально-пізнавальної діяльності; контроль і самоконтроль за ефективністю освітнього процесу; кластерний аналіз: використання творчих запитань для розвитку критичного мислення; аналіз якості публікацій у засобах масової інформації та ін.

У шостому розділі Л.Ю. Султановою достатньо уваги приділено організації, методам дослідження та етапам експериментального дослідження, виділено етапи формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Здійснено дослідно-експериментальну перевірку структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти за допомогою різноманітних комплексу наукових методик, що підтвердило ефективність запропонованого змісту, визначених форм і методів полікультурної освіти за рівнями особистісного та професійного складників полікультурної компетентності після формувального експерименту. Вважаємо, що дисертантом належним чином обгрунтовано результати експерименту, які засвідчили підвищення рівня особистісного та професійного складників полікультурної компетентності майбутніх викладачів в експериментальних групах. Простежується позитивна динаміка

відповідних показників, кількість майбутніх викладачів з ціннісно-значущим рівнем особистісного та професійного складників полікультурної компетентності суттєво зросла. Відзначено: кількість осіб індиферентного рівня особистісного складника зменшилася з 20,28% до 8,69%. професійного складника - з 28,26% до 10,86%; водночас особистісно-усвідомлюваного рівня особистісного складника збільшилася з 51,44% до 52,89%, а професійного складника - з 54,34% до 60,86%; ціннісно-значущого рівня особистісного складника зросла з 28,26% до 38,40%, а професійного складника - з 17,39% до 28,26%. Проте рівні особистісного та професійного складників полікультурної компетентності в контрольних групах змінилися незначною мірою. Використання багатofункціонального критерію Фішера (p^* підтвердило статистичне значення виявлених в ході експериментального дослідження змін, що дало змогу довести вірогідність отриманих результатів.

Здобувачем здійснено прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти в Україні з урахуванням інтенсивного розвитку процесів глобалізації, євроінтеграції та інформатизації, зростання культурного різноманіття в українському суспільстві. Запропоновано рекомендації щодо змін в організації системи підготовки викладачів з метою отримання державного сертифіката за спеціальністю «Викладач закладу вищої освіти», а також забезпечення полілінгвальної підготовки майбутньою викладача для професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства; розробки і впровадження концепції полікультурної освіти на всіх рівнях освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні навчально-методичного комплексу з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що містить навчальну програму спеціального курсу «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти»; методичні рекомендації «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього

викладача закладу вищої освіти» до спеціального курсу; інструктивно-методичні матеріали для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення; навчальний посібник «Людина у полікультурному суспільстві», рекомендований МОН України, та монографію «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект», які можуть бути корисними для всіх викладачів закладів вищої освіти.

Автореферат повною мірою відображає зміст дисертаційної роботи.

Наголосимо, що дисертантом проведено широку апробацію отриманих результатів. Основні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення в 40 публікаціях (35 - одноосібні), серед них: 2 монографії, 1 навчально-методичний посібник, 20 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 5 статей у виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз; 3 статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 14 статей у збірниках наукових праць та матеріалах науково-практичних конференцій.

Здобувачем використано значну джерельну базу - 430 джерел, із них 77 зарубіжних. Крім того дисертація доповнена ґрунтовними додатками. Робота унаочнена таблицями, рисунками, графіками, які дають можливість повною мірою обґрунтувати результати проведеного дослідження.

Разом з тим висловимо певні побажання та зауваження щодо дисертаційної роботи:

1. У другому розділі (с. 111-113) дисертантом справедливо зазначено, що імміграційні процеси не можна оцінювати однозначно позитивно. При висвітленні зарубіжного досвіду, окрім імміграційних процесів слід більшу увагу звернути на полікультурну освіту в системі вищої освіти і на підготовку викладачів вищої школи, як це зазначено на с. 140-141, але цього замало. Скоріше іммігранти не були орієнтовані на отримання саме вищої освіти. Теж саме зауваження стосується і Німеччини. Хоча (с. 154) у Франції був прийнятий «Закон про орієнтацію вищої освіти» (*Loi d'orientation de l'enseignement supérieur dit 12 novembre*

1968). У висновках (с. 190-192) треба більше акцентувати увагу на розвиток полікультурної вищої освіти, а не на імміграційні процеси.

2. У підрозділі 2.4. соціокультурна функція університетів як основа полікультурної освіти майбутнього викладача потребує більш ґрунтовного аналізу. Слід також поглибити обґрунтування сутності полікультурної освіти у закладах вищої освіти.

3. У підрозділі 3.2. представлено закономірності полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти на основі аналізу психолого-педагогічної та соціологічної літератури. Проте бажано було б підтвердити проявлення цих закономірностей після формувального етапу експерименту на матеріалі проведеного дослідження.

4. У підрозділі 5.2. (с. 324) автор зазначає, що найбільш доцільною у виборі методів викладання дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» є класифікація, запропонована Ю. Бабанським (Бабанский Ю., 1983). Однак ця класифікація стосується методів навчання у середній школі. Інші представлені класифікації теж розроблені для навчання учнів у середній школі. Варто навести приклади класифікацій методів навчання у вищій школі і на них орієнтуватися.

5. Дисертант зазначає (с. 341), що напрям «педагогічна освіта» передбачає підготовку фахівців за спеціальностями: дошкільна освіта; початкова освіта; технологічна освіта; професійна освіта (за профілем); корекційна освіта (за нозологіями); соціальна педагогіка. [Наказ МОН № 1176 від 14. 08. 2013 року - Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти]. Бажано проаналізувати й інші законодавчі документи стосовно спеціальності «соціальна педагогіка» та «соціальна робота». У деяких університетах є спеціальність «Викладач ВНЗ/закладу вищої освіти». Спеціальність «початкова освіта» все-таки орієнтує майбутнього викладача на роботу вчителя у початковій школі. Такі особливості потребують пояснення.

6. Необхідно точніше сформулювати мету і завдання експериментальної роботи. У підрозділі 6.1. програма експериментальної роботи передбачала, зокрема, поетапне формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти та їх рівневий порівняльний аналіз і водночас визначення ефективності структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача. Проте структурно-функціональна модель полікультурної освіти включає поетапний процес формування полікультурної компетентності майбутнього викладача, тому мета і завдання дослідження дещо перетинаються. Крім того застосована у процесі експерименту (підрозділ 6.3., с. 388) методика П. Образцова спрямована на дослідження певних показників, що оцінювали початковий та підсумковий рівні полікультурної компетентності майбутніх викладачів: система ціннісних орієнтацій; мотиваційний комплекс; толерантність; критичне мислення; теоретичні знання; міжособистісні відношення. З цим можна погодитися, але бажано більше уваги звернути на методику дослідження сформованою і відповідних умінь, які теж є складниками професійної компетентності.

7. У підрозділі 6.1. дисертантом наголошено (с. 364), що для визначення рівня теоретичних знань з питань полікультурної освіти було розроблено тест, який складався з 10 відкритих запитань. Це добре, однак обробка результатів відкритих питань викликає сумнів щодо їх якості. Отримані дані краще обробляти за допомогою методу контент-аналізу.

Проте вказані зауваження не применшують актуальності та значимості докторської дисертації Султанової Л.Ю. Робота виконана на належному науково-теоретичному рівні, є актуальною, завершеною і самостійною. Автореферат і наукові публікації відображають основний зміст дисертації. Робота містить нові як теоретичні, так і практичні результати, що в сукупності є суттєвим для вирішення проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу. Аналіз дисертаційної роботи та автореферату дає підставу зробити такий висновок:

Висновок. Дисертація Султанової Лейли Юріївни на тему, представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 - «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу» за актуальністю, науковим рівнем, науковою обґрунтованістю, достовірністю, практичною значущістю, якістю оформлення та повнотою викладу дисертація відповідає вимогам п.п. 18, 19 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19. 08. 2015 р., а її автор - Султанова Лейла Юріївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності — 13.00.04 - «Теорія і методика професійної освіти».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Житомирського державного
університету ім. Івана Франка

О. А. Дубасешок

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів Житомирського
державного університету
імені Івана ФРАНКА

